

níkům se musí prvně vysvětlit, že fabrikant platí málo ne proto, že je zlý, či že je Němec nebo že je špatný rok, ale proto, že se jedná o proces akumulace kapitálu a on ani nemůže jinak – celému fenoménu se pak nedá čelit jinak, než třídním bojem, připravujícím světovou proletářskou revoluci – od poznání k prorokování je zde jen malý, namnoze žádný rozdíl). I novověká atomová teorie v chemii chápe vlastnosti látek jako epifenomény přímo nevnímání konfiguračních atomů různých prvků ve sloučeninách. „Odcenění“ jevové stránky světa je fenomén historicky více rozšířený, ale zdaleka ne univerzální, byl v novověku s pokračující zálibou v redukci se stává zvykem, že obrazy květin jsou v zahradnických časopisech pro „lid“ a v „zasvěcovacích“ textech pro „užší okruh“ jsou obrázky dvoušroubovice DNA a mendelovských štěpných poměrů. Spolu s četnými autory „němcké“ školy (v biologii třeba Goethe, Portmann, nověji Suchantke) je autor této knihy přesvědčen, že jevová stránka světa je relevantní, sama sebou důležitá a má významnou výpovědní hodnotu. Toto přesvědčení souvisí i s vírou, že interpretační aparát lidského vnímání je nějakým způsobem optimálně adjustován na svět, v němž se pohybujeme, a že jednou z podstatných dimenzí pravdy je její neskrýtoost (řec. *alétheia*, znamenající pravdu i zjevnost zároveň – něco, co je nabílední, neukryté; druhou dimenzí pravdy je ovšem ta nezjevná, skrytá, formulovaná už v Hérakleitově známém výroku o tom, že přirozenost se ráda skrývá – vzhledem k tomu, že dnešní způsoby myšlení neúměrně akcentují tento její aspekt a zanedbávají první, jeví se mi účelné jej zdůraznit a podpořit). Ač termíny „přirozený svět“ a „přirozený jazyk“ jsou svým způsobem ošemetné a vždy najdeme dost argumentů pro to, že náš svět a jazyk jsou vždy tak trochu „umělé“, je lehké nahlédnout, že všednodenní kontakt s lidským a mimolidským světem kolem nás a náš způsob řeči o něm jsou za věky svého pomalého vývinu ve většině aspektů na něj lépe adjustovány a jsou mu úměrnější než specializované jazyky náboženské, filosofické či vědecké, byt tyto většinou některý z jeho speciálních aspektů odrážejí lépe a mají v lidském světě své nezastupitelné místo. Stejně jako lze najít „příčiny blízké“ a „příčiny vzdálené“, lze najít i „pravdy blízké“ a „pravdy vzdálené“. První z nich představují onen okamžitý, evidentní aspekt věcí, s nimiž se setkáváme, ve vztahu k tygrovi pruhování jeho kožičku, celkový tvar, zápach, řev, úzkostně majestátný pocit, který vyvolává (ve vztahu třeba k Indii impresi z horka, přelidnění, barevné „pouťovosti“ většiny lidských záležitostí atd.). Tyto aspekty světa nejsou méně významné, než ony vzdálené, které zjistíme až po „proniknutí“ do našeho předmětu zkoumání, ať už dlouhým spolupobýváním, nebo nějak invazivně (Goethe rozlišoval experimenty na tzv. perverzní a neperverzní – první z nich by zahrnoval to, co dnes nazýváme pozorováním a čeho novodobým produktem je třeba etologie, do druhého by patřil hrubý zásah do tělesné integrity sledovaného fenoménu –

třeba odstranění nadledvinek výše zmíněnému tygrovi a sledování účinku tohoto zásahu; Goethe kupodivu viděl takovéto možnosti přístupu i v neorganickém světě – třeba rozklad světla hranolem). Jsou to konec konců právě „blízké“ aspekty světa, které nám umožňují se v něm smysluplně orientovat, byť je to orientace vzhledem s jistým rizikem omylu a svou samou podstatou „nevědecká“ (zajíce poznáváme v praxi podle celkového habitu, zejména velkých uší a nahnědlého kožíšku; pokud bychom chtěli postupovat zcela exaktně, bylo by nutné provést „osekvenování“ bází v jeho DNA, výsledek porovnat s databází obdobných údajů o evropských savcích a po týdenní pilné práci dojít k výsledku, že se jedná o zajíce polního, *Lepus europaeus* Pall.). Je zřejmé, že naše primární orientace ve světě je jiná, a to sice orientace vhlédem („kouknu a vidím“ – platí i pro sluchové či jakékoli jiné vjemy) – i podoby svých bližších poznáváme na této bázi, nikoli porovnáváním znaků, ať už všech se všemi jako počítač nebo dichotomicky jako určovací klíč. Už z tohoto důvodu není jevová stránka světa zanedbatelná či méněcenná, ale představuje cosi pro lidskou (a samozřejmě i zvířecí) orientaci ve světě zcela bazálního a cenného.

(S touto kapitolou volně souvisí Exkurs 3: *Čas a prostor*)

Redukce

Už náš způsob uchopování světa řečí má ve své samé podstatě povahu redukce. Pod jedno slovo subsumujeme věci nebo jevy sice podobné, ale nikoli totožné. Zatímco u biologické nomenklatury by měly být (v praxi často také nejsou) hranice mezi jednotlivými druhy a tudíž i tím, co jejich jména označují, víceméně ostré, v praxi je vždy otázkou míry a individuálního úsudku, kde je rozhraní mezi koněm a poníkem, přesvědčováním a vydíráním či zdvořilostí a podlézavostí. Striktně vzato by měla existovat pouze jména vlastní – používání obecných označení vždy s sebou nese určitý prvek „znásilnění“ skutečnosti, byť by bez tohoto „vynálezu“ nebyla komunikace možná. Už „vyříznutí“ kusu světa jedním slovem má v sobě určité prvky násilí, byť jej lze minimalizovat, a přirozené jazyky to tak většinou dělají, tím, že se svět porcuje jaksi s ohledem k přirozeným danostem. Připomíná to známou čínskou metaforu o taoistickém řezníkovi, který dobytče rozporcovává podle přirozených anatomických struktur takřka bez vynaložení energie na rozdíl od jeho nevědomého kolegy, který zvíře řeže hrubou silou hlava nehlava. „Pravá“ jsoucna typu živých bytostí či jiných kompaktních celků jaksi příliš jasně ze změti veške-

renstva vystupují, aby k sobě nepřitáhla nějaké pojmenování (těžko se najde jazyk, mající slovo pro souhrnné označení dobytka i s pastvinou a pro jednotlivou krávu ne). Jen touto „sázkou“ na to, že jednotlivina je jakžtakž reprezentantem obecniny, se vůbec můžeme v houštině jednotlivostí orientovat. Počátky vědy (a nauk obecně) spočívají v zásadě v tom, že nahlédneme, že dvě věci, pro něž má přirozený jazyk různá jména, jsou v zásadě totožné (buď představují různé póly téže polarity, jak už bylo ukázáno ve druhé kapitole, nebo jedna z nich představuje nějak transformovanou podobu té druhé – mlha je v ovzduší rozptýlená voda). Síla rozvržení světa přirozeným jazykem je veliká zejména proto, že je dělána podle principu analogie, nikoli homologie ve smyslu původu: proto je nutné vždy znovu zdůrazňovat, že např. křídlo ptáku je v zásadě (metamorfovanou) přední nohou a noha hmyzu je svým původem naopak něco zcela jiného než noha obratlovců. Lze směle říci, že představa metamorfóz a rozmanitých transformací a převleků je zcela mytologická a vyskytuje se dávno před stopami vzniku jakýchkoli systemizovaných nauk v myšlení všech národů (něco je jiné povahy, než se ve skutečnosti jeví – vlk obcházející náš dvůr není „skutečný“ vlk, ale metamorfovaný soused – vlkodlak). Někdy lze redukci provést pouze zavedením „zastřešujícího“ pojmenování pro soubor jevů, traktovaných dosud odděleně, jindy je nutno jeden z nich vybrat a ostatní prezentovat jako jeho převleky a transformace. Zajímavá je v tomto smyslu třeba celá srovnávací morfologie (nejen živých bytostí, ale třeba i jazyková), zabývající se metamorfózami jejich jednotlivých tvarů v čase. Je to disciplína navazující zcela typicky na hyletický myšlenkový odkaz a jeho intenzivní vnímání obrazů a tvarů a její vývoj je také nerozlučně spjat s „romantickým“ obdobím evropských dějin (cca 1780–1850). Formy redukci, které nabízí, jsou relativně šetrné, byť některé z nich z náhledu stěží patrné (hrtanové chrupavky či ušní kůstky jako přeměněné žaberní oblouky, tyčinky v květech jako metamorfáty listů, ústní přívěsky hmyzu jako přeměněné končetiny atd.). Některé ze zcela podobných a paralelně se vynořivších koncepcí se ovšem neujaly (třeba Okenovo chápání genitálních partií jakožto druhé ústní partie s analogií slinných a pohlavních žláz, přítomnosti metamorfovaného jazyka, pysků atd. a kopulace jako jakéhosi ochutnávání) – přes všechnu bizarnost je poslední zmiňovaná homologizace zcela podobná předešlým, pouze se neprosadila do učebnic a nejsme na ni zvyklí. Oproti extrémním redukcionismům nemá srovnávací morfologie až tak úplnou volnost ekvilibristiky a těžko může třeba ušní boltec prohlásit za základ celé struktury těla a jednotlivé údy za jeho rafinované metamorfáty. Různé humanitní i „přírovné“ nauky provádějí redukci poměrně drasticky (Freud, Marx, sociobiologie, mnohé teologické a filosofické směry), v extrémních příkladech pomocí jediného pojmu. Jednotlivé jevy ve světě jsou pak chápány jakožto jeho speciální při-

pady, ač by svět šel pochopitelně vykládat i pojmem polárně k němu opačným, popř. i nějakým jiným. Pár příkladů za mnohé: živelné pohromy představují pro lidstvo „zkoušky z lásky“, neboť křesťanský Bůh je *per definitionem* dobrý; fackování bližního jakožto speciální, snad poněkud převrácený příklad péče či starostlivosti – *Sorge* – jenž je podle Heideggera *per definitionem* způsobem, jak se člověk vztahuje ke světu; činnost mnicha – miniaturisty je sveráznou sublimací sexuální energie, neboť tato je pro Freuda *per definitionem* základem všeho lidského konání; pomoc jiným je sociobiologii transformovaným příkladem egoismu, protože gen je *per definitionem* sobecký.* I novověká fyzika redukuje v posledku nepřehlednou houšť afinit a vzájemných interdependencí, lásek a nenávistí mezi nejrozmanitějšími věcmi na světě, jak je chápala přírodověda antická, středověká i renesanční, v posledku na přitažlivé a odpudivé síly mezi tělesy (Newtonovská fyzika) či korpuskulemi (některá pozoruhodná rezidua tohoto chápání světa dosud zůstala v chemické terminologii – slova jako afinita, nukleo-filní či elektro-filní činidla atd., pro dnešního člověka je už poněkud nezvyklá představa, že si chemická „těla“ – *corpora* – na sebe při reakcích chytivě vrhají za rozmanitých tepelných, světelných, zvukových a dalších efektů). Obdobné tendence jsou patrné i v rozmanitých náboženstvích, kde se numinózní spleť démonů, bohů a duchů postupně redukuje na jednoho Boha, který postupně v rámci deismu ustupuje do pozadí, až zcela mizí (linie: židovství – křesťanství – novověká věda představuje vůbec nejradikálnější denumenizaci v lidských dějinách.).

Redukce, zajisté důležitý nástroj poznání, lze rozdělit na „hrubé“ a „jemnější“. Nikterak nelze říci, že princip parsimonie či Occamova břitva, požadující ve všech hypotézách tu nejjednodušší a postulující nejmenší počet principů, je „posvátnou krávou“ výpovědí o světě a musí se dodržovat za všech okolností (náležejí k ní ostatně nedílně i „Occamovo koště“, kterým se odřezané části skutečnosti zametou pod koberec). Je samozřejmé, že určitá míra redukce je pro poznání vhodná a prospěšná a nelze chápat svět pouze jako nakupení jednotlivostí (těžko třeba postulovat elementární částice od všech substancí, které rozlišuje – třeba atom pardubického perníku, lineckého koláčku, Sachrova dortu atd.). Někde ale existuje „optimální“ stupeň redukce, asi tak jako třeba existuje optimální stupeň koncentrace chovu prasat kdesi mezi jednotlivými chlívky a centrálním velevepřincem (poněkud dě-

* Metoda odvysvětlení altruismu je poučná (altruismus je v podstatě tím, jak bývá lichen malým dětem: když máš hodně jablíček, musíš také Jiříčkovi nějaká dát): je-li např. Jiříček bratříček, sdílí s dárcem společné geny a o altruismus se nejednálo; pokud je naděje, že něco daruje na oplátku, je to nepravý tzv. altruismus reciproční, pokud ani to ne, škoda je jen malá a to nepadá na váhu – altruismus je posléze ztotožněn se sebeobětováním, což je něco dosti zásadně jiného – pokud by snad i k němu došlo, ať už na bitevním poli či službou bližnímu, je situace opět jasná – je to případ infekce virulentním sobeckým mемом, třeba nacionalismem či křesťanstvím. Ach!

tinský princip, chápající u věci ve světě optimum jako maximum – čím více tím lépe – se darmo nenazývá *pig's principle*). Některé běžné rozšířené teorie princip parsimonie pomíjejí a přesto bývají obecně přijímány (Darwinova-Wallaceova teorie živočišných zbarvení). Je také propastný rozdíl, zjistit u něčeho původ či že něco je takové a vyhlásit, že je to „pouze a jen takové“, a tím se příslušný problém zcela vyčerpává. Náhled, že např. člověk je primát, je oproti teoriím předpokládajícím jeho separátní stvoření a povahu zcela odlišnou od zvířat nesporně velmi obohacující. Tvrzení, že člověk je „jen a pouze primát, jako všichni ostatní“, je ovšem hrubě zavádějící – evidentně už v tom, že malpy či pavíani se po svém původu a povaze neptají. Mezi redukcionistickým „nalezením“ jednoho společného kořene světa a jeho zavedením není vlastně rozdíl, extrémní redukcionismy jsou kořeny ideologií a moci věci ve světě spojit a rozpojovat, ne poznání, byť se celá záležitost prezentuje tak, že se souvislosti „objevují“ (tento aspekt je zmíněn už v předcházející kapitole). Extrémní redukce kromě toho zvyšují či zakládají nebezpečí, že se přehlédne svébytnost „redukováného“ jevu a nahradí se vnímáním „toho jednoho podstatného“, jemuž však odpovídá jako kojenecké cumláni dudlíku kopulaci či květní tyčinka listu. Extrémně redukcionistické myšlení odpovídá svým schématem zcela myšlení paranoidnímu, jeho nositelé se ovšem dokáží neproblémově pohybovat ve společnosti a nejsou předmětem hospitalizace (paranoidní myšlení ukazuje výrazné přebuzení jinak zcela užitečné a nutné složky lidské psychiky – schopnosti redukovat). I u paranoie se jedná o redukci příčiny všech jevů a věcí na jednu – za hladem v Gabunu i zvýšením cen mrkve vězí „židozednářské spiknutí“, „světový imperialismus“, „globalizace“ či jiná podobná univerzální příčina, marmeláda ve spíži není proto, že ji soused Novák (ufoňi, trpaslíci) ukradl. S redukcionismem má tento způsob myšlení společné i to, že přináší stereotypně uspokojivý návrat stále téhož, důvěrně známého myšlenkového schématu, ve stylu: „Dávno jsem to říkal!...“, které se nemůže než potvrdit. Extrémní redukce i paranoidní myšlení vnášejí do světa „pořádek“ a zvyšují i akceschopnost ovšem za cenu odsunutí tolika „nepodstatného“ do pozadí, že výsledkem není poznání, ale explozivní paskvil paranáboženské povahy. Některé typy redukci doprovází ještě další typ uspokojení, a sice vysvětlení domněle „vyššího“ „nižšího“ (je-li přitom něco samým kořenem světa, nemělo by to být pocíťováno jako nízké, ale síla tradice je velká a v praxi tomu tak není). Jedná se zejména o redukce, převádějící dění ve světě na „plutonské“ domény – peníze (a majetek) a rozmnožování (a sex), takto zároveň dvě základní komodity římského práva a svou pikantérií a ošemetností zároveň oblíbené výkladové instrumenty lidových hospodsko-pavlačových interpretací („A já pořád proč on... a zatím za tím vším vězí ...!“). Celá procedura má v sobě na jedné straně aspekt strhávání model a ukazování jejich banálních a nevábně očekávatelných

vnitřností (asi ve stylu zjištění, že pravým důvodem Napoleonovy mocenské expanze byla jeho notorická zácpa – tím se blíží pokleslému žurnalismu a v zásadě se s ním překrývá), na druhé onen raně postpubertální akcent na vlastní „tvrďáctví“ a „cynický nadhled“ se snahou šokovat maloměšťáka v publiku (tento prvek je patrný i pro novověké avantgardní umění, ale dnes už se proměnil v otahané klišé a již vyznívá). Jedná se v zásadě o cosi jako nahrazení „lživě idylické“ fasády čímsi mírně děsivým (v darwinovském lese je neútlulo a děsivo – včely samotářské i sociální nelítostně konkurují mezidruhově i vnitrodruhově o med a pyl, květiny je různými nečistými triky s poskytnutím minima nektaru šálí a nutí k opylení, ptačí samci zápolí v zoufalých zápasech o udržení teritoria, značkováného zpěvem; Breughelův obraz senoseče záhy zhořkne, uvědomíme-li si, že vyobrazené dívky statkář v rámci primární akumulace kapitálu odřel o veškerou nadhodnotu a jim zbudou sotva prostředky k obnově vlastní pracovní síly; i obraz mladé maminky s chlapečkem nám poněkud zružní, uvědomíme-li si všechny zákruty oidipovského komplexu a dětské sexuality, o sociobiologicky pojatém zápase mláděte a matky ani nemluvě). Oblíbenost některých typů redukcionismů významně ovlivňuje i silná poeticko-charismatická nota a stylistická podmanivost jejich protagonistů s „prorockými“ rysy (Marx, Freud, Wilson). Méně chytlavé už jsou redukce typu třeba atomismu, kde už většinu lidí třeba představu vlastní ženy coby shluku molekul nechává chladnou.

Redukcí je samozřejmě i zanedbání některých složek v dualisticky pojatém subjekto-objektovém světě – subjekt zde objekt pouze poznává, ale je zcela zanedbáno, že jej a výsledky tohoto poznávání svým přáním také ovlivňuje – v subatomárním světě už to hraje velmi podstatnou roli (rovněž je zanedbáváno, že objekt subjekt také ovlivňuje a svým způsobem také poznává – my se díváme na běláška, bělásek se zároveň dívá na nás – ve skutečnosti není takového poznání, kdy bychom se s objektem jakkoli „nezapletli“ či „nekontaminovali“ a nechal to na nás žádné následky – a pokud tomu tak není, je o poznání těžko mluvit). Pokud se nekontaminujeme objektem poznání, kontaminujeme se používanou metodou; ta je ostatně tím, o co např. v případě novověké vědy jde. Svět kolem nás je ostatně překvapivě vstřícný a ukáže se nám vždy v té podobě, jak jej vidět chceme a jak si, třeba podvědomě, přejeme, aby vypadal a působil (skutečnost, že „přírodní národy“ vypravují etnografům převážně jen ty mýty a historiky, které si přejí slyšet, je jen jedním z mnoha případů v zásadě obecné tendence a každá jednou zformulované „proroctví“ jeví tendenci se rozmanitými kanály samo naplnit). A. Koestler (1978) výstižně poznamenává, že nikdy není nedostatek dokladů pro tézi, které jsme se z těch či oněch iracionálních důvodů rozhodli uvěřit.

Speciálním druhem redukce je popis – jedná se o kánonizované zachycení povahy objektu v rámci určitého předem propracovaného systému, který se popisující musí poměrně pracně naučit (je obecně známo, jak obtížným školním slohovým úkolem je téma „popis“ a jak pracně se mladí adepti přírodních věd učí morfologické jednotlivosti svých objektů – na co nebyl člověk zvlášť upozorněn, to přehlíží nebo alespoň chápe jinak, nežli si to žádá „kánon“; proto jsou třeba konkvistádorské popisy amerických zvířat, která na vlastní oči viděli, z dnešního hlediska tak vágní, kusé a podivné). Popis určitého typu představuje cosi jako „normovaný pohled“, který dokážou zasvěcení „rozkódovat“ a objekt si víceméně živě představit či rozpoznat před sebou (proto má popisná biologie, ale také kunsthistorie či geografie i mnoho společného s úřadem a celá řada právníků se taxonomií ve svých volných chvílích věnovala – soudní spis je „normovaným obrazem“ zločinu stejně jako popis v knize „normovaným obrazem“ určité mouchy; na této záležitosti vážne i praktická použitelnost rozmanitých určovacích klíčů – kdo přesně ví, jak chápat morfologické nuance klíčem k rozlišení použité, většinou už živočicha či rostlinu i pozná – kdo je v oboru nováčkem, stejně se v klíči z tohoto důvodu nevyzná). Celá řada aspektů popisovaného objektu se v rámci redukce vynechává cosi v tom stylu, jako se Saint-Exupéryho Malý princ podivuje nad tím, že geograf zaznamenal v údajích o jeho planetce bedlivě všechny sopky, ale různě zaznamenat odmítl s tím, že je „pomíjející“. Redukce popisem není samozřejmostí (jedná se redukcí relativně velmi šetrnou) a musí být relativně pracně natrénována. V evropském kontextu se slovní popis u přírodnin vyvíjel od renesance a vrcholu dosáhl zhruba v roce 1880 (to je i období vrcholného hodnocení popisných disciplín vůbec). Od té doby zájem o popis, morfologický a později etologický, opět poklesá (ne náhodou představoval Darwin jeden z vrcholů tohoto umění vůbec). Tento jev souvisí s poklesem zájmu o jednotlivé ve 20. století, kdy se věda znovu blíže středověkému scholastickému pravidlu „*de singularibus non est scientia*“ (popis přestává být „vědeckým“ konáním vůbec a popisné obory, třeba geografie, se snaží napravit svou reputaci „zvědečtění“; zatímco dříve byli geografové těmi, kteří věděli, kde je Sumatra, podařilo se mi už setkat i s takovými, kteří tento popisný přežitek odbourali). Zajímavým korelátém novodobého poklesu zájmu o jednotlivé je i mýcení rozmanitosti v praxi. Paralelně se žloutnutím taxonomických foliantů a jejich postupnou nepochopitelností se radikálně vypořádáváme s mnohotvárností i v praxi – nejmarkantnějším momentem bude asi mizení tropických pralesů.

Celkově by bylo možno redukcí, ať už tu, kterou činí věda, ale i tu, kterou činí jiné obory, označit také jako proces banalizace (a s tím související denumenizace, jak už bylo zmíněno), asi zhruba ve stylu „Co se divíš, vždyť je to přece...“. Život nelze pochopitelně strávit per-

manentním žasnutím nad každou jednotlivostí, ale jeho určitá přiměřená míra k němu také patří (Řekové měli úžas, *thauma*, za jeden ze základních lidských atributů a pocitů a za východisko pochopení světa vůbec). Naopak je třeba ubalancovat míru prováděné „banalizace“ tak, abychom se nepodobali karikaturám doktorů z *comedia del arte* či ideologickým demagogům (demagog je pouze negativním vnímáním proroka, tak asi jako bandita vůči národně osvobozenkému bojovníkovi). Jungova a z ní odvozena Portmannova redukce představuje redukcí v dostatečné míře šetrnou, aby umožňovala relativně velmi plastické poznání lidského i mimolidského světa a zároveň jej nerozbita na mozaiku nepochopitelných jednotlivostí. Zajisté nepředstavuje jedinou možnou, ale vždy je třeba mít na zřeteli, k jakému účelu se redukce provádí a poznávání je jenom jedním z mnoha (je naprosto pověrou, že pro zdárnou manipulaci něčeho potřebujeme co nejdetailnější poznání – je tomu přímo naopak – Cortéz nevěděl o spletitostech mexické historie, náboženství a jazyka takřka nic).

Problém antropomorfismu

Člověk a jeho počiny, včetně rozmanitých nauk i novověké vědy, musí být nutně antropomorfní, už proto, že jsou jeho dílem (kdyby civilizaci a vědu vyprodukovali psi, byla by jistě kynomorfní, v případě plžů limakomorfní atd.). Byť se od toho věda distancuje, je a musí být v určité míře i antropocentrická, byť méně přímočarým způsobem nežli byly pohledy starověku a středověku, které mimolidský svět interpretovaly právě ve vztahu k člověku jakožto jeho svorníku a úběžníku veškerenstva (proč jsou ovce? abychom si mohli z jejich vlny vyrobit oděv; a proč štěnice? aby nás svým bodáním držely v bdělosti). Vzhledem k tomu, že nauky jsou pro nás a v zásadě i o nás, musejí být nutně i poněkud antropocentrické (ne nadarmo existuje v poměru k počtu druhů nejobsáhlejší písemnictví o primátech; od nich a od savců začíná i zákonná ochrana zvířat; zabití šimpanze je dnes téměř zločinem, zabití psa počinem krajně nepopulárním, střelení ptáků rovněž podezřelým – nechat leknout rybu už je víceméně lhotejné, eventuelní utrpení mšic po postřiku insekticidem nedojme vůbec nikoho, v pražení kávy už se nespátřuje problém – antropocentrismus je tudíž latentně obsažen ve všem, co smýšlíme a činíme). Snahy antropocentrismus a antropomorfismus z našich nauk úplně vypudit nevede k jeho likvidaci, ale k vytlačení na nějakou nepřímou či nevědomou rovinu a „k systému imanentní“ neupřímnosti a sebeohlupování. Ne